

Modernitatea discursului eliadian

The Modernity of Eliade Speech

Daniela Stănciulescu,
Universitatea „Spiru Haret” Craiova,
danastanciulescu@yahoo.fr

Abstract

About Eliade thought, there are two landed ideas: on one hand, the notion of sui generis religion, and then, that of ontological sanctity. The first idea represents the starting point of Eliade research and consists in the substitution of analytic modality in academic study through a phenomenological analysis of religion, effectuated outside other references to other phenomena by the historian transposed inside the respective religions. Concerning the second ground notion, of ontological sacredness, this one defines the Eliade conception about the provenance of religion from a primordial dimension, with an objective existence, which manifests through hierophanies and can be found inside all cultures, perfunctory of geographical space or historical disposition.

Key words: sacredness, phenomenology, hermeneutics, ontology.

De la Jung, pe care îl întâlnește în iunie 1959, Eliade împrumută conceptele de inconștient colectiv și de arhetip, pe care le investește cu semnificații noi. Influența lui Jung se reflectă și în modalitatea eliadiană de definire a simbolului, drept revelator al unei structuri mundane neevidente în planul experienței imediate, multivalent și capabil să exprime în mod simultan mai multe semnificații.

Deși în dezacord cu viziunea lui Durkheim asupra fenomenului religios ca fenomen social, Eliade îi va accepta influența în ceea ce privește luarea în considerare a fenomenului religios din perspectivă pozitivistă. Dar, dacă postulatul care se regăsește în toate explicațiile de tip pozitivist ale faptelor religioase consistă din a le aprecia doar ca simple momente în evoluția conștiinței umane (odată cu atingerea maturității gândirii, aceste momente dizolvându-se), la Eliade datele religioase devin structuri ale conștiinței și nu doar un stadiu perimat, recunoscând în ele un element determinant prin care omul își înțelege condiția de om. A accede la

înțelegerea sacrului presupune a-l recunoaște drept o structură a conștiinței și nu doar drept un stadiu al istoriei acestei conștiințe:

„Postulatul la care trimite cel mai frecvent Eliade este, deci, următorul: sacrul nu se raportează, precum la Durkheim sau Cassirer, la o zonă particulară a gândirii simbolice; el *este*, esențialmente și atemporal. Cuvântul sacru nu este pentru Eliade decât un mijloc convențional pentru a desemna realitatea ultimă, Ființa indicibilă care se manifestă, i se arată omului prin intermediul hierofaniilor”¹.

În ceea ce-i privește pe alți predecesori, Eliade critică sever poziția evoluționistă prezentă în lucrările lui Taylor, Baldwin Spencer, sau Frazer, dar și decadentismul lui Lang și Schmidt, reproșându-le, deopotrivă, *parti pris*-ul ideologic, raționalismul limitat și schematismul în analiza faptelor religioase originare, atitudini care conduc fie spre un punct de vedere naturalist, fie spre unul teologic, dar în nici un caz spre unul istoric. În opinia lui Eliade, numai o perspectivă diacronică poate eluda erorile comise de acești cercetători care, făcând abstracție de datele antropologice, se plasează cu bună știință pe un plan non-istoric și naturalist. De asemenea, Eliade le reproșează istoricilor religiilor de până la el absența creativității și limitarea la studiul analitic și științific al fenomenului religios, studiu căruia el îi vede utilitatea numai în cadrul științelor umane. Istoria religiilor, departe de a fi disciplina care studiază în mod științific fenomene fie moarte, fie exterioare, are ca obiect, dimpotrivă, o cercetare hermeneutică, activă, creatoare, interioară fenomenului studiat, care permite accesul în abisurile ființei umane, în dimensiunea ontologică a sacrului.

Eliade combate cu înverșunare și demistificarea, curent scientist care ia amploare în timpurile sale într-un mod considerat de el periculos și care tinde să raționalizeze fenomenele religioase, analizându-le cu mijloacele specifice ale psihiatriei, sociologiei etc. De asemenea, pledează împotriva reducționismului, curent care propune reducerea fenomenelor religioase la simple rituri, separate de restul altor fenomene. Eliade vede în faptul religios o realitate ascunsă în spatele miturilor, riturilor, care se cere decriptată cu ajutorul științelor adiacente, respectiv al antropologiei, sociologiei, etnografiei, istoriei, ș.a.m.d., dar nu printr-o cercetare limitată la aceste științe.

Metoda de lucru propusă de Eliade se ramifică în studiul surselor sacre (iconografie, mituri etc.) – ceea ce pretinde o serioasă pregătire

¹ Daniel Dubuisson, *Mitologii ale secolului XX*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 199.

lingvistică – , pe de o parte, și, pe de altă parte, în studiul surselor vii (rituri etc.) – activitate care necesită o intensă muncă de teren, prin care cercetătorul își culege informațiile chiar din miezul religiei respective. Dubla misiune a istoricului nu se consideră, însă, finalizată, în cazul în care acesta se dovedește incapabil să furnizeze o imagine de ansamblu a descoperirilor sale. Un istoric al religiilor împlinit este acela care, comparând între ele religiile studiate, relevă ceea ce este universal, cu finalitatea de a demonstra existența unui fond comun originar.

„Travaliul eliadian rezidă, deci, din studiul arhetipurilor și modelelor universale puse în evidență și comparate cu scopul de a demonstra unitatea fundamentală a tuturor fenomenelor religioase. Pentru a duce la bun sfârșit această sarcină, Eliade folosește tehnica de lucru hermeneutică, constând în decodarea simbolurilor tuturor manifestărilor sacrului, ca și în înțelegerea textelor religioase, cu finalitatea de a le compara și a degaja punctele lor comune.”²

Eliade consideră că istoricul religiilor trebuie să parcurgă următoarele trei etape în abordarea științifică³:

1. mai întâi, să fie istoric, fiindcă orice fenomen religios este în primul rând un eveniment al istoriei umane: pentru a-l înțelege, trebuie să-l plaseze în contextul său istoric;

2. apoi, să fie fenomenolog; istoricul religiilor studiază hierofaniile (manifestările sacrului) a căror structură este aceeași pe scara umanității;

3. a treia etapă este cea a demersului hermeneutic; acest lucru înseamnă că istoricul religiilor trebuie să decripteze mesajul conținut de faptele religioase, în scopul de a le face accesibile omului de astăzi.

Fenomenele religioase, susține Eliade, se desprind dintr-o sursă comună, care anulează diferențele istorice: „Ele prezintă o identitate funciară, în grad mai înalt esențială (și mai substanțială) decât diferențele de suprafață dintre ele”⁴.

Metoda de lucru comparatistă îi permite lui Eliade să construiască o teologie a sacrului, fundată pe elementele comune tuturor religiilor și pe formele luate de ritualuri. Abordarea „din interior” a fenomenului religios, viziunea ontologică, analiza de tip fenomenologic și hermeneutic fac posibilă definirea noțiunii de sacru pe care Eliade o ia în considerare la

² www.unil.ch/webdav.

³ <http://www.stehly.chez.tiscali.fr/le3.htm>.

⁴ Daniel Dubuisson, *op. cit.*, p. 200.

modul global și o așează deasupra omului, conchizând că sacrul l-a creat pe om și nu invers.

Gândirea eliadiană se centrează astfel pe problematica manifestării sacrului în fața omului. Studiul istoriei religiilor vizează investigarea hierofaniilor în diversitatea manifestărilor lor fiindcă, odată înțeleasă hierofania, devine inteligibilă și dialectica proprie sacrului. Dar investigarea formelor de manifestare a sacrului este, în opera lui Eliade, legată inextricabil de înțelegerea unității profunde a spiritului omenesc.

„Se știe că dialectica sacru/profan reprezintă miezul teoriei religiei în viziunea lui Mircea Eliade. După el, sacrul își are izvorul în arhetipuri sustrate istoriei și care, prin nu se știe ce misterioase înclinații teleologice, tind să se manifeste în plină devenire istorică. Odată realizat acest lucru, arhetipurile se înrădăcinează în immanent, alterându-și integritatea ontologică; asta înseamnă că de-a lungul acestei manifestări a arhetipurilor profanul capătă ascendent asupra sacrului – nu în totalitate, altfel sacrul ar înceta să mai fie ceea ce este și n-ar mai putea să-și elibereze conținutul de sens; dar suficient, totuși, pentru a fi diseminat în contingenta cotidianului și banalizat.”⁵

Istoria religiilor nu este, prin urmare, un simplu inventar de forme religioase, cât timp vizează relația fundamentală a omului cu sacrul: „Iată de ce o asemenea istorie este în permanență atât o fenomenologie a experienței sacrului, cât și o hermeneutică a formelor de manifestare a sacrului”⁶.

Eliade construiește o operă monumentală, la a cărei temelie stă un mod ingenios de abordare globală a religiilor, pus în slujba identificării unui sens general al religiilor și a unei utilități a acestora.

„O erudiție monumentală care îmbrățișează continentele și secolele: nimic din ceea ce intră în sfera de cuprindere a religiosului nu pare străin sau necunoscut lui Mircea Eliade, ceea ce îl conduce spre constituirea vastului inventar de forme religioase văzute în diversitatea manifestărilor lor. Dar o asemenea operă este dificil de clasat, căci nu se limitează la un simplu repertoriu descriptiv al formelor vieții religioase: ea tinde, totodată, să se prezinte ca o înțelegere a religiosului în specificitatea proprie și, în același timp, universală, prezentă în toate culturile și manifestând o unitate de conștiință umană. Formele religioase sunt multiple, e limpede. Dar pentru Eliade este, de asemenea, evident că omul religios este unul, pretutindeni și

⁵ www.er.uquam.ca/nobel/religio/no2/pierre.pdf.

⁶ *Ibidem*.

mereu același în această multiplicitate, deoarece el se află în relație cu sacrul.”⁷

Anumite critici, dintre care unele extrem de severe („grave deficiențe de metodă”, respectiv: „a) opțiuni arbitrare și simplificatoare; b) o completă indiferență la contextele istorice și etnografice; c) numeroase generalizări abuzive; d) interpretări contestabile”, „fascism și misticism”, „elanuri narcisiste” etc.⁸) intră în disonanță cu aprecierea fecundității cercetărilor eliadiene, promovată în rândul majorității specialiștilor în domeniu. De altfel, acest lucru este semnalat încă din 1978 de Ioan Petru Culianu, care arată că:

„Detractori pasionați (E. Leach, A.B.C. Wallace, J.A. Saliba) și nu mai puțin pasionați apărători (Altizer, Mac Linscott Ricketts etc.) împart scena anglo-saxonă în două facțiuni: una anti-eliadiană și una filo-eliadiană [...] Aparține Eliade trecutului sau prezentului? Unii ar dori poate să-l știe exilat în trecut, dar întrucât nu există încă nimic precis care să-i poată înlocui operele, el aparține pe deplin prezentului. Pentru același motiv, *Eliade este hotărât incomod, și de aceea în mod acut prezent*, chiar când nu se vorbește despre el.”⁹

Studiul eliadian al religiilor deschide și o perspectivă soteriologică, vizând eliberarea ființei de angoasele specifice lumii contingente, prin aceea că revelă noi variante de răspuns în fața crizei spirituale caracteristice perioadei moderne.

⁷ www.contrepointphilosophique.ch.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 21.